

Veduta Škofje Loke v Freisingu

V freisinškem škofijskem muzeju je na zidni povezavi z drugim nadstropjem velika slika slovenskega mesta Škofja Loka iz leta 1697. Slika se uvršča v zbirko 32 upodobitev freisinških posestev iz različnih srednjeevropskih dežel, ki jih je na željo knezoškofa Janeza Franca Eckerherja iz Kapfinga v letih med 1687 in 1702 izdelal Valentin Gappnigg po rodu iz Oberwölza v okrajnem glavarstvu Murau na Štajerskem, torej iz kraja, ki je vse od 11. stoletja naprej spadal med freisinška posestva.

Veduta Škofje Loke je zasnovana v prečnem formatu – 50 x 125 cm –, kar je slikarju omogočalo, da je mesto z bližnjo krajino lahko predstavil po celotni širini. Slika je bila izgotovljena v akvarelni tehniki na papir in pripeta na platno. Barve, večinoma gre za zeleno in svetlo rjavo, so mehke. Izbira barv se tako sklada z drugimi slikarjevimi vedutami, ki so prav tako razstavljene v freisinškem škofijskem muzeju. Podoba mesta Škofja Loka nosi inventarno številko P 379.

Že leta 973 je freisinški škof Abraham prejel od cesarja Otona II. velika posestva na Gorenjskem, torej v današnji Sloveniji. Upravno središče novega škofijskega posestva se je razvilo ob ustju dveh dolin, po katerih tečeta reki istega imena Sora. Dvignjena ploščad nad njunim sotočjem je v primeru napada bila primerna za obrambo. Na tej vzpetini nad poseljeno dolino so zato že dosti zgodaj zgradili mogočen stolp, ki je bil daleč naokoli edina tovrstna zgradba. V njegovem varstvu se je na razsežni terasi razvilo naselje s trgom, ki je bilo kasneje povzdignjeno v mesto. Zgornji mestni predel, hkrati najodličnejša mestna četrt, se je najverjetneje

Valentin Gappnigg: Škofja Loka, 1697

izoblikoval že v 13. stoletju. Naselbina se v listinah imenuje »forum« Škofja Loka. Najstarejši naziv za Škofjo Loko kot »civitas« datira v leto 1274.

Za bralca, ki ne pozna Škofje Loke, bržkone ne bi bilo zanimivo, če bi tukaj našli vse cerkve in hiše, ki jih vidimo na veduti; podrobneje torej kaže opisati tiste stavbe, ki so z vidika arhitekture najpomembnejše.

Na prvi vzpetini levo od gradu, ki je na sliki označen z veliko črko »A«, je stal – na sliki ni prikazan – že od 11. stoletja naprej prosto stoječ, z obzidjem obdan Zgornji stolp, katerega temelje so odkopali leta 1954. V rušilnem potresu leta 1511 se je ta obrambni in stanovanjski objekt podrl in ga kasneje niso več popravljali. Zaradi nenavadne oblike te vzpetine, katere vrh spominja na klobuk, ga domačini imenujejo Krancelj (nemško Kranz). Izkopani spodnji predeli 2,60 m debelega obzidja še dandanes dosežejo poprečno višino približno dva metra. Zidovi so zgrajeni iz kamnitih blokov, položenih v vzporednih plasteh; spredaj so bili skrbno obsekani, v notranjosti zapolnjeni. Tloris izkopane stavbe je skoraj kvadraten (13,20 x 13,55 m). Zaradi učinkovitejša obrambe vhod v pritličju stolpa ni bil predviden. Visoko obodno obzidje na vseh štirih straneh je nudilo dodatno obrambo pred morebitnimi napadalci. Tako je stolp bil podoben močno utrjenemu bergfridu, ki ga je bilo mogoče uspešno braniti, za stalno bivališče pa je bil seveda manj primeren. Tloris in tehnika zidave sta značilna za romanske stolpe. Omeniti bi bilo še treba, da je stolp nekdaj imel obokano pritličje in vsaj še tri prostore z ravnimi stropi v zgornjih nadstropjih.

Leta 1215 je stolp imenovan »castrum firmissimum in Lonca« (= Loka, torej Škofja Loka) in natanko sto let kasneje še kot »turre antique (!) super castrum«, zaradi česar lahko sklepamo na takrat že pozidani spodnji grad. To grajsko poslopje je v povsem prezidani obliki ohranjeno še danes in je na naši sliki označeno s črko »A«. Ker je potres leta 1511 Zgornji stolp tako rekoč do temeljev porušil, ga niso več obnavljali. Kamnite skale so večinoma porabili kot gradbeni material; ohranili so se, kot že rečeno, le njegovi spodnji deli, ki so jih po izkopavanjih leta 1954 za prihodnje rodove spomeniško zavarovali.

Spodnji grad so po letu 1511 postopoma prezidavali. Stolp, ki je stoletja stal v notranjem grajskem dvorišču, so redovnice (uršulinke) v 19. stoletju ob prezidavi grajskih prostorov v samostan žal podrle. V nekdanjem gradu je že dlje časa urejen mestni muzej.

Drugi pomemben arhitekturni spomenik mesta Škofja Loka je mestna župnijska cerkev, ki je posvečena sv. Jakobu. Na Gappniggovi sliki je označena z veliko črko »C«. Tukaj gre za poznogotsko triladijsko dvoransko cerkev z zvezdastim rebrastim obokom, na katerem je opaziti številne figurativne zaključne sklepnike. S svojim časovnim nastankom neposredno pred letom 1471 se ta cerkev uvršča v skupino kranskih dvoranskih cerkva, kamor na primer spadajo tudi cerkve v Kranju (po 1542), v Radovljici (1495), v Šentrupertu na Dolenjskem (1497); nadalje nekoliko mlajša dvoranska cerkev v Cerknici na Notranjskem in končno še v letih od 1521 do 1524 zgrajeni dvoranski prezbiterij v romarski cerkvi Crngrob nedaleč od Škofje Loke. Te stavbe pomenijo različico srednjeevropskih dvoranskih cerkva, ki se pojavljajo predvsem v nekdanji Bavarski – vrsta dvoranskih cerkva, ki jih je zasnoval mojster Hans von Burghausen – in na Češkem. Na številnih zaključnih sklepnikih so meščani in cehi kot dejanski nosilci te prostorske umetnosti dali namestiti svoje nebeške zavetnike in cehovske grbe. Še danes obstoječi visoki kor mestne župnijske cerkve v Škofji Loki je bil zgrajen šele leta 1524. Iz njegovih obokov in zlasti na položnih zaključnih sklepnikih obokov lahko razločno razberemo pozni datum njegovega nastanka.

Končno se moramo tukaj podrobneje posvetiti še tretji zgradbi, ki z vidika umetnostne zgodovine vzbuja posebno pozornost. Slikar naše vedute jo je pomaknil tesno na desni rob slike in ji pripisal veliko črko »B«. Gre za staro, leta 1863 porušeno župnijsko cerkev sv. Jurija v Stari Loki, tam, kjer je tudi treba iskati najstarejše cerkveno središče nekdanjega freisinškega gospostva na Gorenjskem. V pogodbi iz leta 1074, ki je bila sklenjena med freisinškim škofom in oglejskim patriarhom – slednji je na tem freisinškem teritoriju izvrševal cerkveno jurisdikcijo –, se namreč omenjajo cerkve, »Ecclesias in Lonca«, torej na širšem območju Škofje Loke. Cerkev v Stari Loki (Altenlack), ki danes leži v predmestju Škofje Loke, je bila kot sedež župnije zagotovo najpomembnejša in najmočnejša med njimi. Na Gappniggovi sliki iz leta 1697 je starološka cerkev predstavljena z razpotegnjenim gotskim visokim korom in mogočnim zvonikom med korom in pravokotno ladjo na zahodni strani. Ohranjeni načrti in nekateri opisi cerkve iz časa pred njenim rušenjem leta 1863 kažejo na triladijsko stebmo baziliko z gotskimi križno rebrastimi oboki, šilastimi arkadami in mogočnim zvonikom nad vzhodnim jarmom glavne ladje. Izkopavanja, ki so jih v manjšem obsegu izvedli leta 1954, pa so razkrila, da so prvotne tri ladje na vzhodu bile zaprte s polkrožnimi apsidami. Posledično moramo prvotno cerkveno gradnjo označiti kot romansko, medtem ko so njeni križno rebrasti oboki, šilasti loki in prizidan prezbiterij rezultat temeljite gotizacije romanske stebne bazilike, ki je imela svoje vzore v bavarski ali lombardsko-srednjeevropski cerkveni gradnji. Posebno pozornost zasluži tudi mogočen zvonik, ki se v obliki vzhodnega stolpa dviga nad vzhodnim delom srednje ladje. Neobičajna lega zvonika, ki je sicer pri enoladijskih cerkvah zgrajen kot korni zvonik, je gorenjskemu kulturnemu prostoru povsem tuja. To dejstvo zatorej lahko obrazložimo le s tesnimi stiki, ki jih je Škofja Loka oziroma Stara Loka kot cerkveno središče freisinške posesti na Gorenjskem s freisinškim posredovanjem navezala z južnonemškim umetnostnim prostorom, kjer so pravzaprav cerkve z vzhodnim in kornim zvonikom doma. Motiv takšnega vzhodnega stolpa pri »materij fari« v Stari Loki je celo še v obdobju gotike močno vplival na gradnjo podružnic v širšem prostoru, kot to na primer izpričujejo gotska vaška cerkev sv. Andreja v Gostecih in nekatere druge gradnje v okolici Škofje Loke.

Južno od starološke cerkve na naši sliki vidimo še manjšo zgradbo, ki je označena z veliko črko »F«. Pri tem očitno gre za rotundo s šilasto streho in podolžnim prizidkom na vzhodni strani. Nedvomno stojimo pred romansko kostnico ali tako imenovanim »karnierjem« (»carnarium«). Takšni karnieri so bili v času romanike v alpskih deželah in zlasti v Avstriji zelo razširjeni. Tudi v Sloveniji se je nekaj teh kostnic še ohranilo; obstoj drugih pa potrjuje samo še z ustreznimi listinami podkrepjeno izročilo.

Razen tukaj opisanih zgradb so se v Škofji Loki in v njeni bližnji okolici kajpak ohranili še drugi spomeniki iz obdobja, ko je ta dežela bila pod svetno oblastjo freisinške škofije. Vendar je bil avtorjev namen, da tukaj najprej поблиže prikaže najpomembnejše spomenike, ki jih razpoznamo na zgoraj imenovani veduti Škofje Loke Valentina Gappnigga iz leta 1697.

Iz nemščine prevedel: dr. Jože Lebar